

Onverwachte akkerbijen en andere interessante bijen en wespen van waterwingebied Craubeek

Arno van Stipdonk, Standaardmolen 16, 6003 CJ Weert, e-mail: vanstipdonk@ziggo.nl

Ivo Raemakers, Van Caldenborghstraat 26, 6247 CG Gronsvelt, e-mail: ivoraemakers@reivo.nl

Dat de half-natuurlijke biotopen van waterwingebied Craubeek een rijke bijenfauna zouden herbergen, was na de eerdere ervaring bij waterwingebied Roodborn te verwachten (RAEMAKERS & VAN STIPDONK, 2019). Toch bleek Craubeek nog een extra verrassing in petto te hebben door de aanwezigheid van een aantal zeldzame bijensoorten van akkerranden. In dit artikel worden de bij Craubeek aangetroffen bijzondere bijen- en wespesoorten besproken alsmede de omstandigheden die de aanwezigheid van die soorten mogelijk maken.

VEEL BIJEN- EN WESPENSOORTEN

Het hier gepresenteerde overzicht is vooral gebaseerd op inventarisatiegegevens uit 2020 en 2021. Daarnaast is ook gebruik gemaakt van gegevens uit 2015. In dat jaar heeft ecologisch adviesbureau Ecologica groeve Kaardenbeek met direct aangrenzende terreindelen op bijen en wespen onderzocht

(RAEMAKERS, 2016). Alle waarnemingen hebben betrekking op zichtwaarnemingen of vangsten met een insectennet; er is niet met vallen gewerkt. In 2020 en 2021 hebben negen veldbezoeken plaats gevonden, acht in 2020 in de periode van eind maart tot half augustus en één in maart 2021. Het onderzoek van 2015 kende vier veldbezoeken met een late start in half juni en een laatste bezoek begin oktober. In 2015 zijn de voorjaarssoorten dus gemist. In beide inventarisaties stonden bijen centraal, maar wespen zijn vaak ook genoteerd, zeker de in het veld herkenbare bijzondere soorten.

In totaal zijn 120 bijensoorten waargenomen in het waterwingebied. In de periode 2020–2021 zijn 108 soorten gezien, twaalf soorten zijn alleen in 2015 waargenomen. Van de 120 soorten staan er 32 op de Rode Lijst (REEMER, 2018). Eén soort, de Grote stomptandwesp (bij *Nomada villosa*) is nog slechts zo recent en sporadisch uit Nederland bekend dat een Rode Lijst status ontbreekt [tabel 1]. In 2015 zijn twee Rode Lijst soorten waargenomen die in 2020/21 niet zijn teruggevonden: de Kleine slanksprietmaskerbij (*Hylaeus paulus*) en de Zwarte bloedbij (*Sphecodes niger*). Op basis van gedrag en meervoudige waarnemingen is het voor het merendeel van de Rode Lijst soorten zo goed als zeker dat ze zich ook in het waterwingebied voortplan-

FIGUUR 1

Akkerrand in mei 2020 met boeiende Herik (*Sinapis arvensis*) waar op dat moment drie van de vier beschreven bijzondere bijensoorten aanwezig waren. De steile wandjes op deze akkerrand kunnen een goede nestplek zijn voor een soort als de Gebandeerde dwergzandbij (*Andrena niveata*) (foto: A. van Stipdonk).

Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	Rode Lijst	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	Rode Lijst
<i>Sphecodes spinulosus</i>	Kraagbloedbij	VN	<i>Bombus vestalis</i>	Grote koekoekshommel	KW
<i>Halictus quadricinctus</i>	Vierbandgroefbij	EB	<i>Nomada fulvicornis</i>	Roodsprietwespbij	KW
<i>Lasioglossum nitidiusculum</i>	Borstelgroefbij	EB	<i>Osmia caerulea</i>	Blauwe metselbij	KW
<i>Andrena hattorfiana</i>	Knautiabij	BE	<i>Osmia niveata</i>	Zwartbronzehoutmetselbij	KW
<i>Andrena niveata</i>	Gebandeerde dwergzandbij	BE	<i>Andrena agillissima</i>	Blauwe zandbij	GE
<i>Andrena rosae</i>	Roodrandzandbij	BE	<i>Andrena stromella</i>	Gekielde dwergzandbij	GE
<i>Eucera nigrescens</i>	Zuidelijke langhoornbij	BE	<i>Andrena viridescens</i>	Groene zandbij	GE
<i>Lasioglossum lativentre</i>	Breedbuisgroefbij	BE	<i>Hylaeus styriacus</i>	Stipmaskerbij	GE
<i>Osmia leaiana</i>	Kauwende metselbij	BE	<i>Hylaeus paulus</i>	Kleine slanksprietmaskerbij	GE
<i>Andrena fulvago</i>	Texelse zandbij	KW	<i>Lasioglossum pallens</i>	Waaiergroefbij	GE
<i>Andrena gravida</i>	Weidebij	KW	<i>Macropis fulvipes</i>	Bruine slobkousbij	GE
<i>Andrena humilis</i>	Paardenbloembij	KW	<i>Megachile pilidens</i>	Rotsbehangersbij	GE
<i>Andrena labialis</i>	Donkere klaverzandbij	KW	<i>Nomada stigma</i>	Borstelwespbij	GE
<i>Andrena lathyri</i>	Wikkebij	KW	<i>Sphecodes majalis</i>	Kortsnuutbloedbij	GE
<i>Andrena ovata</i>	Bremzandbij	KW	<i>Sphecodes niger</i>	Zwarte bloedbij	GE
<i>Andrena wilkella</i>	Geelstaartklaverzandbij	KW	<i>Nomada villosa</i>	Grote stomptandwespbij	NB
<i>Bombus jonellus</i>	Veenhommel	KW			

TABEL 1
Overzicht van sinds 2015 aangetroffen bijensoorten van de Rode Lijst (REEMER, 2018). Ook de niet voor de Rode Lijst beschouwde (NB) nieuwkomer en alleen uit Zuid-Limburg bekende Grote stomptandwespbij (*Nomada villosa*) is opgenomen. Voedselspecialisten in blauw, koekoeksbijen in rood. VN: Verdwenen uit Nederland; EB: Ernstig bedreigd; BE: Bedreigd; KW: Kwetsbaar; GE: Gevoelig.

ten. Sommige soorten maken daarbij gebruik van de spoorweginsnijding. Deze ligt weliswaar in het waterwingebied maar wordt niet door de Waterleiding Maatschappij Limburg (WML) beheerd. Een van die soorten is de Bruine slobkousbij (*Macropis fulvipes*) die voor haar voedsel bijna geheel afhankelijk is van een zeer grote groeiplek van Puntwederik (*Lysimachia punctata*) langs het spoor. Vermoedelijk nestelt deze slobkousbij hoofdzakelijk in de insnijding, maar er zijn ook enkele nestelende vrouwtjes waargenomen in groeve Kaardenbeek. Bijzondere soorten waarvan niet duidelijk is of ze tot de min of meer vaste en zich voortplantende soorten behoren, zijn Borstelgroefbij (*Lasioglossum nitidiusculum*), Roodrandzandbij (*Andrena rosae*), Blauwe zandbij (*Andrena agillissima*), Veenhommel (*Bombus jonellus*), Kleine slanksprietmaskerbij, Rotsbehangersbij (*Megachile pilidens*), Zwarte bloedbij, Roodsprietwespbij (*Nomada fulvicornis*) en Grote stomptandwespbij. Van deze soorten zijn meestal slechts één of enkele exemplaren waargenomen en vaak ook maar in één inventarisatiejaar. Waarschijnlijk gaat het deels om zwervers, maar mogelijk ook om soorten die door hun lage dichtheid en/of gedrag relatief gemakkelijk over het hoofd worden gezien. Dit laatste zou bijvoorbeeld kunnen gelden voor de koekoeksbijen Grote stomptandwespbij en Zwarte bloedbij waarvan de gastheren waarop ze parasiteren, respectievelijk Wikkebij (*Andrena lathyri*) en Langkopsmaragd-groefbij (*Lasioglossum morio*), wel met populaties in het gebied aanwezig zijn.

AKKERRANDEN ALS VERRASSING

De meest bijzondere wilde bijen van het waterwingebied zijn waargenomen op enkele akkerpercelen aan de zuidkant van het spoor. Omdat deze akkers binnen het waterwingebied liggen, worden ze

minder bemest en minder met gifstoffen bewerkt (VAESSEN, 2022). In 2020 bloeide hier aardig wat Herik (*Sinapis arvensis*), met name langs de randen van de akkers [figuur 1]. Naast gangbare, weinig kieskeurige soorten bleken hier vier bijzondere bijensoorten aanwezig waarvan er drie zeer zeldzaam zijn. Van deze soorten is de Roodbruine groefbij (*Lasioglossum xanthopus*) tegenwoordig nog met enige regelmaat in Zuid-Limburg te vinden, vooral in bloemrijkere graslanden. De aanwezigheid van Kraagbloedbij (*Sphecodes spinulosus*; de koekoeksbij van Roodbruine groefbij), Gebandeerde dwergzandbij (*Andrena niveata*) en Blauwe zandbij was echter totaal onverwacht. Van deze drie soorten volgt hieronder een korte karakteristiek.

Kraagbloedbij

De Kraagbloedbij [figuur 2] is de broedparasiet van de Roodbruine groefbij. Ze leek sinds 1998 uit Nederland verdwenen maar is in 2017 weer teruggevonden (SLIKBOER & ZEEGERS, 2018). In het verleden was deze soort vrijwel uitsluitend uit Limburg bekend, afgezien van een paar Brabantse waarnemingen (PEETERS *et al.*, 2012). In 2017 bleek de Kraagbloedbij echter aanwezig op een oude dijk in agrarisch gebied bij Rhooen (Zuid-Holland) en vanaf 2020 ook op andere dijken in Zeeland, Zuid-Holland en Noord-Brabant. De waargenomen opleving van deze forse bloedbij is opvallend omdat soortgelijke signalen vanuit de buurlanden ontbreken. De Kraagbloedbij is in heel Europa een zeldzame soort, met een laatste waarneming uit 1940 in Nordrhein-Westfalen (ESSER *et al.*, 2009; persoonlijke mededeling B. Jacobi) en slechts een paar recente waarnemingen in België waar ze ook altijd al zeer zeldzaam is geweest (PAULY, 2016). Met de eerste Craubeekse waarnemingen van 2020 is de soort nu ook weer

uit Nederlands Limburg bekend, terwijl de laatste waarneming uit het Heuvelland van 1967 dateerde (SLIKBOER & ZEEGERS, 2018). Op 16 mei vlogen er vier mannetjes langs een open akkerrand, zwermend en jagend langs enkele jonge exemplaren van Herik. Op 23 en 26 mei zijn er ook vrouwelijke exemplaren waargenomen langs de akkerranden, onder andere foeragerend op Herik. In een aangrenzend grasland waren ook twee mannelijke exemplaren aanwezig. De Kraagbloedbij is zoals reeds aangegeven een stuk zeldzamer dan zijn gastheer en waarschijnlijk dus ook kritischer wat betreft leefgebied. Opvallend is dat de Kraagbloedbij bij Craubeek vrijwel uitsluitend in akkergebied is aangetroffen. Ook de Roodbruine groefbij vloog daar in relatief hoge dichtheden, terwijl deze soort tegenwoordig vooral in lage dichtheden in bloemrijke graslanden voorkomt. Mogelijk heeft de extreme intensivering van de akkerbouw ervoor gezorgd dat de Roodbruine groefbij in Limburg in veel minder hoge dichtheden voorkomt en de Kraagbloedbij daardoor nauwelijks nog duurzaam geschikt leefgebied vindt.

Gebandeerde dwergzandbij

De Gebandeerde dwergzandbij [figuur 3] verzamelt uitsluitend stuifmeel van kruisbloemigen (PEETERS *et al.*, 2012). Met een lengte van 6-8 mm is het een kleine bijensoort die van oudsher vooral wordt aangetroffen in het rivierengebied in het midden van Nederland (PEETERS *et al.*, 2012). Recent is de Gebandeerde dwergzandbij echter ook opgedoken op ruderaal terreinen en in pioniermilieus in het westen van het land. Van Limburg is er na 1960 slechts één waarneming bekend uit Elsloo in 2019 (persoonlijke mededeling Kees Goudsmits, zie ook Waarneming.nl). In Craubeek konden op 23 en 26 mei steeds drie à vier vrouwelijke exemplaren worden geteld. De bijen zijn waargenomen op twee verschillende akkerranden, waar ze uitsluitend Herik bezochten. Op een van deze plekken bleek de Gebandeerde dwergzandbij te nestelen in onbegroeide ploegsteilkantjes op de grens van twee akkerpercelen [figuur 1].

Blauwe zandbij

Ook de Blauwe zandbij is een op kruisbloemen gespecialiseerde bij. Het is een opvallend grote soort met een lengte van 14 à 15 mm [figuur 4]. Bij Craubeek is vooralsnog slechts één mannelijk exemplaar waargenomen op Herik. Deze soort is niet eerder waargenomen in oostelijk Zuid-Limburg. Al sinds het begin van de 20e eeuw wordt de Blauwe zandbij vooral aangetroffen in en rond het Maasdal bij Maastricht, met de Sint-Pietersberg als belangrijkste bolwerk (PEETERS *et al.*, 2012). De meeste akkerbouwgebieden in Nederland en Zuid-Limburg zijn momenteel ongeschikt als foerageergebied voor de Blauwe zandbij. Dit heeft verschil-

lende oorzaken maar de huidige schaalgrootte en wijze van onkruidbestrijding in de landbouw zijn momenteel wel de belangrijkste factoren. In het huidige landschap is de Blauwe zandbij vrijwel geheel aangewezen op oevervegetaties van rivieren en extensief beheerde kruidenrijke akkers waar jaarlijks gedurende de vliegtijd in mei en juni voldoende bloeiende kruisbloemigen aanwezig zijn (RAEMAKERS, 2007). In Nederland nestelt de Blauwe zandbij in löss-steilwanden van (kalksteen-)groeven (PEETERS *et al.*, 2012). In groeve Kaardenbeek is gericht gezocht maar er zijn geen nesten van deze soort aangetroffen. De waarneming had dus hoogstwaarschijnlijk betrekking op een zwervend exemplaar. De actuele vindplaatsen rond Maastricht liggen hemelsbreed ongeveer 20 km van Craubeek verwijderd. Dat is een behoorlijke afstand, maar die is voor een grote bij als de Blauwe zandbij zeker overbrugbaar.

Noodzakelijk akkerbeheer

De drie zeer zeldzame soorten vertonen alle een sterke binding aan kruisbloemigen. Hoewel het de bedoeling was om de status van deze soorten in 2021 verder te onderzoeken, maakten de om-

▲▲ FIGUUR 2
Kraagbloedbij
(*Sphecodes spinulosus*),
vrouwje (foto: T.
Faasen).

▲ FIGUUR 3
Gebandeerde dwerg-
zandbij (*Andrena
niveata*), vrouwje op
Herik (*Sinapis arvensis*)
(foto: T. Faasen).

FIGUUR 4
Een mannetje van
de Blauwe zandbij
(*Andrena agillissima*)
vliegend bij Herik
(*Sinapis arvensis*) (foto:
A. van Stipdonk).

standigheden dit zinloos. Bij een voorjaarsbezoek bleken de percelen ingezaaid met klaver en konden geen jonge Herik-planten meer worden gevonden. Vanwege tijdgebrek en de ongunstige uitgangssituatie zijn de percelen later in dat jaar niet meer bezocht. Vrijwel zeker is er in 2021 weinig of geen Herik in bloei gekomen. En voor zover dat toch het geval mocht zijn geweest, lag het bloeitijdstip vrijwel zeker aan het eind of buiten de vliegtijd van deze bijzondere bijensoorten. We kunnen dus wel aannemen dat deze soorten in 2021, nadat ze uit hun nest zijn gekropen, op zoek zijn gegaan naar andere, meer geschikte leefgebieden. Dit soort situaties zijn een veel voorkomend probleem voor akkerbijen, ook in extensief beheerde kruidenakkers. Mede hierdoor hebben deze sterk bedreigde soorten momenteel vrijwel nergens stabiele populaties meer. Dit geldt ook voor andere zeldzame akkerbijen die niet in Craubeek zijn aangetroffen zoals de Koolzwarte zandbij (*Andrena pilipes*), de Kruisbloemzandbij (*Andrena distinguenda*) en wat minder aan akkers gebonden soorten als de Grote glimmende zandbij (*Andrena polita*) en de Schermbloemzandbij (*Andrena nitidiuscula*). Ook de Papaverbij (*Hoplitis papaveris*) kwam tot de vorige eeuw uitsluitend voor in extensief beheerde akkerbouwgebieden maar de soort is in heel West- en Midden-Europa zeer sterk achteruitgegaan en bijna overal verdwenen (PEETERS *et al.*, 2012). Een deel van de genoemde soorten lijkt momenteel enigszins te profiteren van natuurontwikkeling langs de grote rivieren waar natuurlijke oevers en meer dynamiek vaak vestiging van kruisbloemigen bevorderen. Aanvullend zou het voor deze soorten interessant zijn als meer kruidenrijke akkers bijvriendelijk beheerd zouden gaan worden. Wanneer er in eenzelfde gebied van een paar vierkante kilometers jaarlijks akkerdelen zijn waar de cruciale voedselplanten op het juiste moment bloeien, geeft dat akkerbijen een kans om stevige populaties op

te bouwen en zich uit te breiden naar nieuwe plekken met vergelijkbaar beheer. Grofweg zijn de volgende drie richtlijnen voor bij-vriendelijk akkerbeheer te geven. Ten eerste, het aanleggen van bloemrijke akkerranden door het zaaien van biologische bloemenmengsels waarin ook kruisbloemige soorten zijn verwerkt zoals Koolzaad (*Brassica napus*), Zwarte mosterd (*Brassica nigra*) en Herik. Een combinatie van meerdere soorten heeft de voorkeur omdat de meeste van deze kruisbloemen een korte bloeitijd hebben. Het is belangrijk

dat met name deze kruisbloemigen ieder jaar in vrij hoge aantallen op de akker aanwezig zijn. Ook is het belangrijk dat de bloemenmengsels tijdig worden ingezaaid zodat ze vanaf mei in bloei staan.

Ten tweede, het creëren van lage steilranden: ploegranden op perceelgrenzen kunnen een geschikte nestplek zijn voor de bijen. Alle soorten die op akkers leven, nestelen in de grond bij voorkeur op open onbegroeide plekken. Een paar stukken van enkele meters kunnen al aan veel bijen een geschikte nestplek bieden.

Ten derde, omdat de bijen in de grond nestelen, is het belangrijk dat de grond vooral op geschikte nestplekken niet te diep bewerkt wordt, maximaal tot 20 à 25 cm diep. De verschillende soorten maken nesten op verschillende dieptes. Het is belangrijk dat de nestplekken niet dichtgroeien met vegetatie. Een lange braaklegging is daarom niet wenselijk.

BLOEMRIJKE GRASLANDEN

De graslanden in het waterwingebied worden voor het grootste deel gehooïd. Dankzij dit beheer is er op kleine schaal goed ontwikkeld kalkgrasland aanwezig, maar het grootste graslandareaal wordt ingenomen door bloemrijke graslanden die vooral tot de Glanshaver-orde (*Arrhenatheretalia*) behoren. Kalkgraslanden hebben veel minder bijensoorten die strikt aan deze biotoop zijn gebonden dan vaak wordt gedacht. Het zijn vooral de droge en warme omstandigheden en de vaak lage, vrij open vegetatie die voor veel geschikte nestelbiotopen zorgen. In combinatie met een rijk bloemaanbod resulteert dat in een hoge bijendiversiteit en -abundantie. Maar dergelijke geschikte nestelcondities zijn niet tot kalkgrasland beperkt en een gevarieerd en aantrekkelijk voedselaanbod is in andere graslandtypen, zoals glanshaverhooiland, vaak minstens zo groot of zelfs groter. In Craubeek, waar de graslanden nog

duidelijk in ontwikkeling zijn, is eigenlijk alleen de aan Beemdkroon (*Knautia arvensis*) gebonden Knautiabij (*Andrena hattorfiana*) vrij sterk aan kalkgrasland gebonden. Bijna alle andere bijzondere graslandbijen zijn vooral in de glanshaverhooilanden en verwante bloemrijke graslanden te vinden. Vooral de zeer vlinderbloemrijke graslanden met Rode klaver (*Trifolium pratense*), Heggenwikke (*Vicia sepium*), Veldlathyrus (*Lathyrus pratensis*) en Vogelwikke (*Vicia cracca*) blijken waardevol voor bijzondere bijen. Juist hier zijn de liefhebbers van vlinderbloemigen zoals Zuidelijke langhoornbij (*Eucera nigrescens*), Wikkebij (*Andrena lathyri*), Donkere klaverzandbij (*Andrena labialis*), Geelstaartklaverzandbij (*Andrena wilkella*) en Breedbuikgroefbij (*Lasioglossum lativentre*) te vinden alsmede hun koekoeksbijen Borstelwespbij (*Nomada stigma*) en Grote stomptandwespbij. In dezelfde graslanden zorgt de aanwezigheid van Groot streepzaad (*Crepis biennis*) en Paardenbloemstreepzaad (*Crepis vesicaria*) voor het voorkomen van composietspecialisten als de Paardenbloembij (*Andrena humilis*) en de Texelse zandbij (*Andrena fulvago*). Ook de Roodrandzandbij is in wat ruiger bloemrijk glanshaverhooiland aangetroffen. Zowel in 2015 als in 2020 zijn 's zomers enkele vrouwtjes gezien die stuifmeel verzamelden op Gewone berenklauw (*Heracleum sphondylium*). De status van de Roodrandzandbij in Zuid-Limburg is enigszins onduidelijk. Van de voorjaarsgeneratie worden vrijwel geen exemplaren waargenomen en bij de zomergeneratie gaat het vrijwel steeds om enkelingen. Stabiele populaties zijn niet uit Zuid-Limburg bekend, maar misschien dat het beheer van het waterwingebied hier op termijn verandering in kan brengen. De huidige variatie en structuur in de vegetatie lijkt in elk geval geschikt.

GROEVE KAARDENBEEK

Dagbouwgroeves zijn eigenlijk altijd interessant voor bijen en wespen en dat geldt ook voor de kleine kalksteengroeve Kaardenbeek. De bijzondere betekenis van groeves schuilt vooral in het extra warme microklimaat en de aanwezigheid van steilwanden en hellingen. Die factoren zorgen voor ideale nestel- en opwarmingscondities. Langs de wanden van groeve Kaardenbeek zijn dan ook vooral warmteminnende soorten, steilwandnestelaars en bijzondere koekoeksbijen aangetroffen. Dit betreft onder andere Rotsbehangersbij, Vierbandgroefbij (*Halictus quadricinctus*), Borstelgroefbij en de koekoeksbijen Zwarte bloedbij en Duinkelgelbij (*Coelioxys mandibularis*). Ook is er in de wand een nestaggregatie van Klimopbij (*Colletes hederæ*) te vinden.

Wat betreft steilwandnestelaars kreeg de groeve overigens wel enige concurrentie van de spoorwegtunnel bij Hoeve Kaardenbeek. Aan de zuidkant van die tunnel ligt langs de betonnen tunnelmuur een

FIGUUR 5

De leemhelling langs de spoorwegtunnel is weer geschikt voor bodemnestelaars na verwijdering van houtsnippers in maart 2021. Of de bijzondere wespen de tijdelijke toedekking van hun nesten met de houtsnippers hebben overleefd is niet bekend (foto: A. van Stipdonk).

steile leemwand. Deze op het zuiden gerichte, zon-beschenen wand ligt in de regenschaduw van het bovenliggende spoor en is daardoor blijkbaar extra aantrekkelijk als nestplek voor enkele bijzondere wespsoorten. Het ging daarbij om een kolonie van de Schoorsteenwesp (*Odynerus spinipes*) die alleen hier voorkomt (zie ook VERSCHOOR & HERMANS, 2022). Daarin kwamen ook twee broedparasieten voor namelijk de goudwespen *Chrysis viridula* en *Pseudospinolia neglecta*. Aan het eind van 2020 leek deze nestplaats verloren te gaan doordat er een berg verhakseld snoeihout overheen werd geblazen bij onderhoudswerkzaamheden langs het spoor. Als goudwespeliefhebber kon de eerste auteur dit niet over zijn kant laten gaan en heeft hij eigenhandig de houtsnippers verwijderd [figuur 5]. Overigens is het verloren gaan van dit soort plekken op zichzelf niet direct een probleem. Onbegroeide steilwanden ontstaan steeds dankzij dynamiek en in onze streken groeien ze na een aantal jaren weer dicht of verdwijnen om andere redenen. Angeldragers die

FIGUUR 6
De goudwesp *Chrysis indigotea* werd aangetroffen op bloeiende wilgen bij de ingang van groeve Kaardenbeek (foto: I. Raemakers).

zulke plekken prefereren zijn meestal goed in staat om nieuw ontstane steilwanden snel te koloniseren. Het probleem in het huidige landschap is echter dat zulke biotopen in het landelijke gebied niet alleen veel schaarser zijn geworden maar dat hun aanwezigheidsduur meestal sterk wordt verkort doordat vermeting zorgt voor versneld dichtgroeien. Te frequent optredende dynamiek doet de opbouw van populaties snel teniet. Natuurgebieden bieden geen oplossing omdat dynamiek daar juist sterk wordt beteugeld waardoor vervanging ontbreekt voor steilwanden die door successie of andere oorzaken verloren gaan. Geschikte steilwanden voor bijen en wespen zijn hierdoor zeer sterk achteruitgegaan en staan nog altijd sterk onder druk. Het periodiek opschonen van groeven helpt om erger te voorkomen, maar alleen langs de grote rivieren is er dankzij natuurontwikkeling momenteel sprake van een echte kentering.

KNOTBOMEN EN WEIPALEN

Hoewel er binnen het waterwingebied enkele bosjes en bossingels liggen, is er in de bosranden nog nauwelijks zon-beschenen dood hout voorhanden. Toch is het niet zo dat bijen en wespen die dood hout als nestplek gebruiken volledig ontbreken. Zij hebben het geluk dat er nog enkele oude knotwilgen in het gebied staan en dat de graslandpercelen meestal zijn afgezet met onbehandelde rasterpalen. In de knotwilgen, onder andere te vinden bij de ingang van groeve Kaardenbeek, is vooral in de knotten zelf dankzij het regelmatige snoeien veel dood hout aanwezig. Hier vinden tal van bijen en wespen nestelmogelijkheden. In 2020 zijn Zwartbronzen houtmestelbij (*Osmia niveata*), Kauwende metselbij (*Osmia leaiana*) en Blauwe metselbij (*Osmia caerulea*) op de knotwilgen waargenomen terwijl ze verlaten vraatgangen van keverlarven bezochten. Ook de graafwespen *Crossocerus vagabundus*, *Crossocerus congener*, *Gorytes quinquecinctus* en *Mimumesa dahlbomi* zijn op deze wilgen waargenomen, evenals de goudwespen *Chrysis indigotea* [figuur

6] en *Chrysis schencki*. Het is niet met zekerheid te zeggen of al deze soorten in de wilgen nestelen, maar voor de meerderheid is dit wel zeer waarschijnlijk. *Crossocerus congener* en *Mimumesa dahlbomi* zijn bovendien zeldzame soorten waardoor de natuurwaarde van deze knotwilgen nog stijgt. Ook in een aantal oude rasterpalen bleken oude kevergangen aanwezig waarin bijzondere wespen nestelen. Een van deze soorten is de plooiwingswesp *Microdynerus nigriventris*. Dit is een klein wespje met een lengte van 6,5–7,5 mm en een karakteristieke zwart-wit-tekening. In Nederland komt deze wesp uitsluitend voor in Zuid-Limburg (PEETERS *et al.*, 2004). De goudwesp *Chrysis gracillima* is een broedparasiet van *Microdynerus nigriventris* en vaak op dezelfde rasterpalen aangetroffen. *Chrysis gracillima* was in de vorige eeuw nog tot in Wageningen en Breda aanwezig (daar mogelijk parasiterend op de nauw verwante *Microdynerus exilis*; zie SMIT & MEGENS, 2008). Momenteel lijkt deze goudwesp tot Zuid-Limburg beperkt (Waarneming.nl en eigen waarneming).

Bij gebrek aan oude bosranden met veel dood hout kunnen onbewerkte weidepalen dus een goed alternatief bieden voor allerlei bijen en wespen. Het is dan echter wel zaak dat bij rasterherstel de oude palen niet direct worden afgevoerd. Gewoon laten staan en de nieuwe ertussen of ernaast plaatsen is de makkelijkste oplossing: in dat geval kunnen de dieren de oude palen nog jarenlang gebruiken. Een andere optie is het tijdelijk op een zonnige plaats in de buurt neerzetten zodat in elk geval de nieuwe generatie nog kan uitvliegen. Daarnaast zou het ook kunnen helpen om weer wat meer knotbomen toe te staan in meidoornhagen, ook van andere boomsoorten dan alleen wilgen. In oude hagen zijn knotbomen een vrij normale verschijning, maar in moderne heggen worden ze niet meer aangeplant en zelden getoereerd. Uiteraard gaat het scheren van een haag zonder knotbomen veel gemakkelijker en sneller dan een haag met knotbomen, terwijl die knotbomen zelf ook nog een werkgang nodig hebben. Voor de biodiversiteit en het landschapsbeeld hebben knotbomen in hagen echter een grote meerwaarde.

TOT BESLUIT

Dat bijen en wespen snel en goed reageren op voor hen geschikte inrichtings- en beheermaatregelen is de laatste jaren al vaak duidelijk geworden. Graslandherstel, het structuurrijker maken van bosranden, groeven ontdoen van opslag en steilwandherstel leiden stevast tot snelle en vaak spectaculaire resultaten. Ook Craubeek is hier een goed voorbeeld van. Door natuurvriendelijk beheer zijn hier momenteel weer veel bijzondere soorten aanwezig, voor een belangrijk deel ook op gronden die tot voor kort nog voor intensieve landbouw werden gebruikt (BOKELOH *et al.*, 1989). Zeer interessant is dat waterwingebied Craubeek ook laat zien dat ex-

tensievere akkerbouw voor terugkeer van bijzondere akkerbijen kan zorgen. Wat bijen en wespen betreft zijn akkers en andere ruderales en pioniervegetaties tot dusver goeddeels buiten beeld gebleven bij herstelbeheer. En dat terwijl zeker ook wat bijen betreft veel soorten van juist deze biotoop uit Nederland zijn verdwenen of zeer sterk achteruit zijn gegaan. Er zijn natuurlijk wel de nodige akkerprojecten zoals voor akkerkruiden, de Hamster (*Cricetus cricetus*) en akkervogels. Hierin wordt wel rekening gehouden met algemene insecten, maar bijzondere, meer beschermingswaardige insecten zoals bepaalde bijen en wespen krijgen vooralsnog geen specifieke

aandacht. De akkerranden van het WML waterwin- gebied laten echter zien dat hier ook voor de echte akkerbijen goede kansen liggen, waarbij zelfs het toepassen van simpele natuurvriendelijke maatregelen al voor succes kan zorgen.

DANKWOORD

Dank aan Kees Goudsmits voor het beschikbaar stellen van zijn waarneming van de Gebandeerde dwergzandbij in Elsloo. Eveneens dank aan Bernhard Jacobi voor zijn mededeling over het voorkomen van de Kraagbloedbij in Nordrhein-Westfalen.

Summary

UNEXPECTED BEES OF ARABLE FIELDS AND OTHER INTERESTING BEES AND WASPS FROM THE CRAUBEK WATER EXTRACTION SITE

In 2015, 2020 and 2021, bee surveys were carried out in a drinking water extraction site near Craubek in the southern part of the Dutch province of Limburg. A total of 120 bee species were encountered, 32 of which are on the national Red List. This high bee diversity is mainly due to the local recovery of unfertilised meadows rich in flowers and especially leguminous plants, providing ample food, and to the presence of bare, sloping or vertical faces in loamy soil, especially in a former limestone quarry, offering xerothermic nest sites. However, the nationally rarest and most threatened species were seen along some arable fields used for organic farming: *Sphecodes spinulosus*, *Andrena niveata* and *Andrena agilissima*. In the past century, wild bees for which arable fields are an important part of their habitat have all but disappeared from the Dutch agricultural landscape. The presence of the above-mentioned species near Craubek can be seen as an indication that some recovery is still possible with rather simple measures. The importance of pollards for the nesting of bees and wasps is also highlighted, as a few old willow pollards harboured several rare and threatened species. Tolerating the presence of pollards in the still common hedgerows once more would stimulate bee and wasp diversity.

Literatuur

- BOKELOH, D., K.V. SYKORA & A. de BOER, 1989. De toekomst van de Zevensprong. Natuurhistorisch Maandblad 78(1): 12-20.
- ESSER, J., M. FUHRMANN & C. VENNE, 2010. Rote Liste und Gesamtartenliste der Wildbienen und Wespen (Hymenoptera: Apidae, Crabronidae, Sphecidae, Ampulicidae, Pompilidae, Vespidae, Tiphiidae, Sapygidae, Mutillidae, Chrysididae) Nordrhein-Westfalens. 1. Fassung, Stand November 2009. Ampulex 2: 5-60.
- PAULY, A., 2016. Les espèces du genre *Sphecodes* Latreille, 1804 en Belgique (Hymenoptera, Apoidea, Halictidae). Document de travail du projet BEL-BEES, Bruxelles.
- PEETERS, T.M.J., C. van ACHTERBERG, W.R.B. HEITMANS, W.F. KLEIN, V. LEFEBER, A.J. van LOON, A.A. MABELIS, H. NIEUWENHUIJSEN, M. REEMER, J. de ROND, J. SMIT & H.H.W. VELTHUIS, 2004. Nederlandse Fauna. Deel 6. De wespen en mieren van Nederland. Naturalis, EIS-Nederland/KNNV uitgeverij, Leiden.
- PEETERS, T.M.J., H. NIEUWENHUIJSEN, J. SMIT, F. van der MEER, I.P. RAEMAKERS, W.R.B. HEITMANS, C. van ACHTERBERG, M. KWAK, A.J. LOONSTRA, J. de ROND, M. ROOS & M. REEMER, 2012. Natuur in Nederland. Deel 11. De Nederlandse bijen. Naturalis, EIS-Nederland/KNNV uitgeverij, Leiden.
- RAEMAKERS, I., 2007. De Blauwe zandbij (*Andrena agilissima*) had honger. BZZZ (Nieuwsbrief sectie Hymenoptera) 25: 18-19.
- RAEMAKERS, I., 2016. Wilde bijen groeien Craubek. Veldonderzoek en advies. Ecologica, Maarheeze.
- RAEMAKERS, I. & A. van STIPDONK, 2019. De bijenfauna van Roodborn: meer bloemen, meer bijen? Natuurhistorisch Maandblad 108: 237-243.
- REEMER, M., 2018. Basisrapport voor de Rode Lijst Bijen. EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden.
- SLIKBOER, L. & Th. ZEEGERS, 2018. Kraagbloedbij na bijna twee decennia teruggevonden. Hymenoptera 16: 13-15.
- SMIT, J. & P. MEGENS, 2008. De wespen *Microdyneris exilis* en *Chrysis gracillima*, kleine zeldzaamheden, maar nog niet verdwenen (Hymenoptera: Vespidae, Chrysididae). Nederlandse Faunistische Mededelingen 28: 63-68.
- VAESSEN, F.M.J., 2022. Een eeuw kraanwater uit de bronnen bij Craubek. Hoe 100 jaar grondwaterwinning natuur verandert en ontwikkelt. Natuurhistorisch Maandblad 111(7): 165-170.
- VERSCHOOR, G. & J. HERMANS, 2022. De plantengroei van het waterwingebied Craubek en een bloemlezing van de insectenrijkdom. Natuurhistorisch Maandblad 111(7): 171-185.

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP in LIMBURG

Colofon

DAGELIJKS BESTUUR

Frank Oelmeijer (voorzitter), Alfred Paarlberg (penningmeester), Susanne Hanssen, Ben Mattheij, Math de Ponti & Frank Assendelft.

ALGEMEEN BESTUUR

Wilfred Alblas, Toon van Baal, Jan-Joost Bakhuizen, Wouter Jansen, Stef Keulen, Pieter Puts, Aidan Williams & Linda Wortel.

KANTOOR

Olaf Op den Kamp, Ellen Zwart & Martine Lemmens.

ADRES

Kapellerpoort 1, 6041 HZ Roermond,
tel. 0475-386470 (kantoor@nhgl.nl).
www.nhgl.nl.

LIDMAATSCHAP

€ 38,00 per jaar. Leden t/m 23 jaar € 17,50; bedrijven, verenigingen, instellingen e.d. € 120,00.
Okjen Weinreich (leden@nhgl.nl).
IBAN: NL73RABO0159023742, BIC: RABONL2U.

BESTELLINGEN/PUBLICATIEBUREAU

Publicaties zijn te bestellen bij het publicatiebureau (publicaties@nhgl.nl).
Losse nummers € 5,-; leden € 4,50 (incl. porto),
themanummers € 8,-.
IBAN: NL31INGB0000429851, BIC: INGBNL2A.

NATUURHISTORISCH M A A N D B L A D

REDACTIE Olaf Op den Kamp (hoofdredacteur), Philip Bossenbroek, Henk Heijligers, Jan Hermans, Ton Lenders, Gerard Majoor (eindredactie), Guido Verschoor & Marc Poeth (redactie-assistent) (redactie@nhgl.nl).

RICHTLIJNEN VOOR KOPIJ-INZENDING

Diegenen die kopij willen inzenden, dienen zich te houden aan de richtlijnen voor kopij-inzending. Deze kunnen worden aangevraagd bij de redactie of zijn te bekijken op www.nhgl.nl.

LAY-OUT & OPMAAK Van de Manakker,
Grafische communicatie, Maastricht
(mvandemanakker@xs4all.nl).

EDITING SUMMARIES Jan Klerkx, Maastricht.

DRUK Grafagroep Zuid, Swalmen.

Copyright. Auteursrecht voorbehouden. Overname slechts toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0028-1107

provincie limburg

KRINGEN

KRING HEERLEN

Olaf Op den Kamp (kringheerlen@nhgl.nl).

KRING MAASTRICHT

Bert Op den Camp (kringmaastricht@nhgl.nl).

KRING ROERMOND

Math de Ponti (kringroermond@nhgl.nl).

KRING VENLO

Peter Eenshuistra (kringvenlo@nhgl.nl).

KRING VENRAY

Patrick Palmen (kringvenray@nhgl.nl).

STUDIEGROEPEN

FOTOSTUDIEGROEP

Bert Morelissen (fotostudiegroep@nhgl.nl).

HERPETOLOGISCHE STUDIEGROEP

Pieter Puts (herpetostudiegroep@nhgl.nl).

LIBELLENSTUDIEGROEP

Jan Hermans (libellenstudiegroep@nhgl.nl).

MOLLUSKEN STUDIEGROEP LIMBURG

Stef Keulen (molluskenstudiegroep@nhgl.nl).

MOSSENSTUDIEGROEP

Paul Spreuwenberg (mossenstudiegroep@nhgl.nl).

PADDENSTOELSTUDIEGROEP

Marc Houben (paddenstoelenstudiegroep@nhgl.nl).

PLANTENSTUDIEGROEP

Olaf Op den Kamp (plantenstudiegroep@nhgl.nl).

PLANTENWERKGROEP WEERT

Jacques Verspagen
(plantenwerkgroepweert@nhgl.nl).

SPRINKHANENSTUDIEGROEP

Harry van Buggenum
(sprinkhanenstudiegroep@nhgl.nl).

STUDIEGROEP EPHEMEROPTERA, PLECOPTERA EN TRICHOPTERA

Harry Tolkamp (ept@nhgl.nl).

STUDIEGROEP ONDERAARDSE KALKSTEENGROEVEN

Rob Visser (secretariaat@sok.nl).

VISSENWERKGROEP

Victor van Schaik (vissenstudiegroep@nhgl.nl).

VLINDERSTUDIEGROEP

Mark de Mooij (vlinderstudiegroep@nhgl.nl).

VOGELSTUDIEGROEP

Nicky Hulsbosch (vogelstudiegroep@nhgl.nl).

WANTSENSTUDIEGROEP LIMBURG

Martine Lemmens (wantsen@nhgl.nl).

WERKGROEP DRIESTRUIK

Wouter Jansen (werkgroepdriestruik@nhgl.nl).

WERKGROEP PLANTENSOCIOLOGIE

Johan den Boer (plantensociologie@nhgl.nl).

ZOOGDIERENSTUDIEGROEP

Aegidia van Grinsven
(zoogdierenstudiegroep@nhgl.nl).

STICHTINGEN

STICHTING NATUURPUBLICATIES LIMBURG

Uitgever van publicaties, boeken en rapporten (snl@nhgl.nl).

STICHTING DE LIERELEI

Projectbureau voor onderzoek van natuur en landschap in Limburg (lierelei@nhgl.nl).

STICHTING IR. D.C. VAN SCHAIK

Stichting voor het beheer van onderaardse kalksteengroeven in Limburg, Postbus 2235, 6201 HA Maastricht
(vanschaikestichting@nhgl.nl).

STICHTING NATUURBANK LIMBURG

Stichting voor het beheer van waarnemingen van het NHGL (natuurbank@nhgl.nl).

